

Poinetboek

van het

Amersfoorts Klokkenuiders Gilde

Een handleiding voor luiders van het zevengelui

Poinctboek

van het

Amersfoorts Klokkenluiders Gilde

Een handleiding voor luiders van het zevengelui

Voorwoord

Op 17-10-1798 werden alle Nederlandse gilden ontbonden door een publicatie van het gemeentebestuur in opdracht van het Uitvoerend Bewind der Bataafse Republiek. Reden hiervoor was om iedere burger het recht te geven een bedrijf op te richten, wat voorheen niet mogelijk was. Deze afschaffing werd in 1818 bevestigd door Koning Willem I)*.

Toch ben je nu in het bezit van het Poinctboek van het Klokkenluiders Gilde van Amersfoort. Het gilde ontleent zijn bestaansrecht aan het nieuwe zevengelui dat in 2000 in de Onze Lieve Vrouwetoren is gehangen. In tegenstelling tot de middeleeuwse gilden is het Amersfoorts Klokkenluiders Gilde een open en democratisch gilde dat de deur graag openhoudt voor mensen die de stad en bovenal de klokken in hun hart gesloten hebben.

)* **BRON:**

Archief Eemland.

INHOUD

1

HET LUIDEN

De luidmeester

De vliegende klepel

De luiders aan het touw

Als het niet gaat zoals je wilt

2

VEILIGHEID OP DE LUIDVLOER EN IN DE TOREN

3

DE KLOKKEN

De anatomie van de klok

Het ontstaan van het zevengelui

De namen en de tonen

De boventonen

De taal van de luidmeester

4

DE TAAL VAN DE LUIDMEESTER

5

VAN LEERLING TOT MEESTER

1

HET LUIDEN

De luidmeester

Tijdens een luiding heeft de luidmeester de regie op de luidvloer. Luiders dienen de aanwijzingen van de luidmeester op te volgen. Een luider mag de klok pas opluiden als de luidmeester hiertoe het teken geeft. Het teken tot opluiden is een denkbeeldig van boven naar beneden trekken van een touw. De luider remt de klok zodra de luidmeester dit aangeeft. Dit doet de luidmeester door beide handen horizontaal met de ruggen naar boven over elkaar heen te bewegen. Tijdens het consolideren kan de luidmeester aangeven dat er harder of zachter geluid moet worden; een geheven gebalde vuist (spierballen laten zien) betekent harder, een bedarend teken met de vlakke hand of een fluisterteken betekent zachter.

De vliegende klepel

Wij luiden met een vliegende klepel. Doordat de klokken aan een rechte as hangen en niet aan een gekrukte as, raakt de klepel de slagring aan de bovenkant. De klepel volgt de klok en heeft heel kort contact met de slagring waardoor het geluid langer galmt en welluidender klinkt. Het luiden met vliegende klepel is zwaarder dan met vallende klepel. Bij de vallende klepel vormt een deel van de klok het tegengewicht en vergemakkelijkt zo de beweging. Bij een rechte as hangt het gehele gewicht van de klok onder de balk. Vanwege het gewicht van de balken en de klok kunnen wij vrij weinig invloed uitoefenen op het luidtempo. Je hebt bij het luiden van een klok met vliegende klepel meer intuïtie en gevoel voor de klok nodig dan bij het luiden met een vallende klepel. Dit wordt versterkt doordat we de klok vanaf de luidvloer niet kunnen zien. Dankzij de vliegende klepel hebben we wel een heel mooi geluid.

Wat gebeurt er nou precies bij het opluiden? Je zet de klok in beweging. De klepel, die aan een leren riem in de klok hangt gaat bewegen door de beweging van de klok. Daarom duurt het altijd even voordat je de klepel tegen de slagring hoort slaan.

De luiders aan het touw

Positiebepaling

Sta aan het touw, met je gezicht naar het midden, zodat je de luidmeester kunt zien. Touw op armlengte (met gebogen ellebogen) voor je. Als het touw wordt losgelaten, valt het vanzelf naar voren en kan het niet in contact met je komen.

Markering

Op het luidtouw staan drie markeerpunten: een bovenste en een onderste omslagpunt en een rustpunt daartussenin. Deze punten geven houvast aan onervaren luiders die de klok nog niet goed kunnen horen en voelen. Ze zijn nodig omdat we de klok en de klepel niet kunnen zien. Contoleer voor het luiden de positie van het rustpunt want de lengte van het touw verandert met de luchtvochtigheid.

Opluiden

Als je begint met luiden zet je niet alleen de klok in beweging maar ook de luidbalk, de klepel en een touw van ongeveer 22 meter. Bij elkaar is dat een heel gewicht.

Je trekt het touw aan met beide handen (met gebogen ellebogen) op hoofdhoogte. De kleine klokken dienen rustig te worden opgeluid, niet met volle kracht.

Alleen de Havik mag door twee luiders opgeluid worden, maximaal twee luiders.

Als de uitslag van het touw groter is dan je kunt reiken laat je het touw door je handen vieren. Dit kun je doen door over te pakken.

Voor alle klokken geldt dat hard luiden schadelijk is voor de klok. Luid daarom altijd met gevoel voor de klok.

De klok begint te slaan

Bij het horen van de eerste slagen controleer je de markeringspunten. De slagen hoor je bij de omslag in het touw; op de momenten dat het touw weer naar boven of beneden wil gaan. Ook kun je de slagen in het touw voelen. Door je te concentreren op de omslagpunten, kun je jezelf trainen om jouw klok uit een gelui te filteren. Dan kun je op gehoor en gevoel gaan luiden. Dit is een kwestie van ervaring. De luidmeester, de camponeur en zijn assistent en ervaren luiders kunnen je hierbij aanwijzingen geven.

Doorluiden (consolideren)

Zet je ene hand op het hoogst reikbare omslagpunt nadat de juiste luidhoogte is bereikt. Deze hand blijft gedurende de luiding ongeveer op dezelfde plek. Hierdoor hoef je minder op de markering te letten.

Bij grote klokken trek je met beide handen aan het touw en bij de kleinere klokken kun je met één hand trekken. De andere hand kun je dan gebruiken voor het controleren van het touw.

De trekbeweging moet zo gelijkmatig mogelijk zijn en over de eerste helft van de uitslag verdeeld worden. De klok gaat dan vanzelf en heeft alleen 'een duwtje in de rug' nodig. Je trekt pas als het touw onderweg is naar beneden, anders rem je de klok onnodig af.

Het luiden van kleine klokken is lastiger dan het luiden van grote klokken omdat elke oneffenheid in het trekken direct gevolg heeft voor de luidhoogte.

Probeer in een goede cadans met het touw en de klok te komen. Dans met de klok en laat de klok leiden. Houd je voeten tijdens het luiden - en ook als er niet geluid wordt - op de vloer.

Loslaten bij overdracht

Als een luidster het touw overneemt, trek je niet meer aan de klok, maar je remt evenmin. Laat het touw door je handen vieren om het te begeleiden. Als je het touw vasthoudt is de kans groot dat er een lus ontstaat. Dit kan erg gevaarlijk zijn.

Remmen

Als de luidmeester aangeeft dat je de klok moet afremmen, moet je dit met beleid doen: nooit met je volle gewicht en nooit abrupt. In het begin gebruik je dus weinig kracht. Na een slag mag je iets sterker afgeremmen, nog steeds met beleid. Liever een paar slagen meer laten klinken, dan dat je de klok geforceerd stopt. De klok kan erdoor kapot gaan! Zwaardere klokken pak je zo laag mogelijk beet, waarna je je door het touw overeind laat trekken. Forceer niet en blijf met je voeten op de vloer. Mee omhoog gaan aan het touw is slecht voor de scharnieren en overbelast de klokkenstoel.

Voorkom blaren en laat het touw tijdig vieren. Pas op voor lussen in het touw.

Remmen doe je dus ook met twee voeten op de grond.

Na het luiden

Rol het touw op als het stil hangt.

Sjerpen pas af als alle klokken stil zijn en na het applaus.

Als het niet gaat zoals je wilt

De klok slaat aan één kant of onregelmatig

Dit kan verschillende oorzaken hebben.

- * De klok luidt te laag waardoor de klok niet ‘op slag’ komt. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren als de klok te zwaar voor je is. Ruil dan met een sterkere luider.
- * Je trekt al aan het touw terwijl dat nog omhoog gaat. Het gevolg is dat de eerst volgende slag te hard is. De daaropvolgende slag, wanneer het touw beneden is, zal daardoor weg kunnen vallen.
- * De klok luidt eenzijdig en onregelmatig. Volg de klok. Trek dus niet aan het touw terwijl dit nog omhoog gaat. Dans met de klok en blijf rustig luiden. Meestal zal de klok vanzelf aan twee kanten gaan slaan.

2

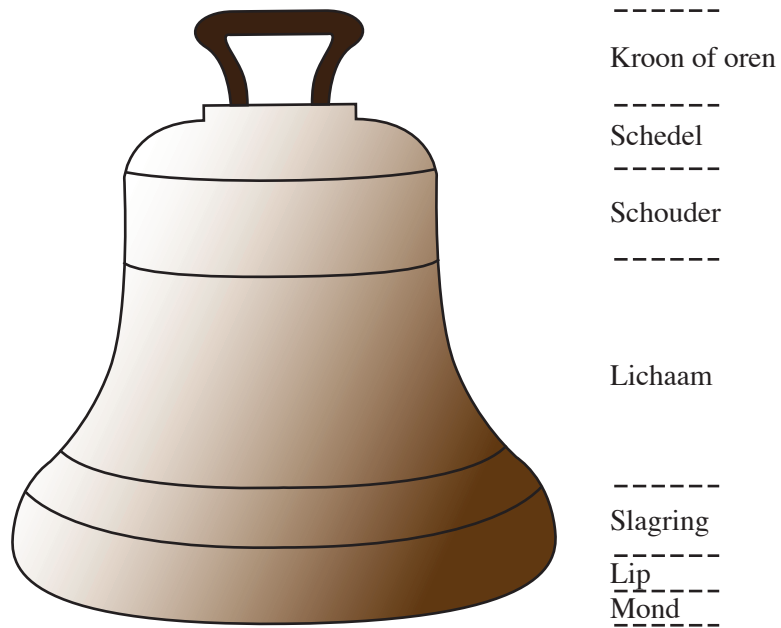
VEILIGHEID OP DE LUIDVLOER EN IN DE TOREN

Klokken in beweging zijn logge, zware objecten die niet in één keer stilhangen als er iets verkeerd gaat. Verder kunnen de touwen gevaarlijk slingeren en lussen maken. Daarom hebben we een aantal veiligheidsmaatregelen.

- 📌 Alleen leden van het Amersfoorts Klokkenluidersgilde mogen luiden)*; leerlingen onder begeleiding van de camponeur, zijn assistent, de luidmeester of een andere ervaren luidner. Alle ervaren luidners zijn medeverantwoordelijk voor de veiligheid op de luidvloer en de begeleiding van leerlingluidners.
 - 📌 Zorg ervoor dat sjaals en stropdassen niet verward kunnen raken met het luidtouw. Stop losse uiteinden onder een trui of shirt.
 - 📌 Scherm je touw af, houd een straal van 1 meter rondom je touw vrij.
 - 📌 Mensen met hartklachten of kortademigheid wordt afgeraden zware klokken te luidner.
 - 📌 Tijdens luidningen is de klokkenzolder, de ruimte waar de klokken hangen, verboden gebied.
 - 📌 Ga niet zomaar aan een touw trekken er kan iemand op de klokkenzolder zijn.
 - 📌 Let op de luidmeester en volg alleen diens aanwijzingen op, hopelijk ten overvloede: luidner is geen carnavalesk gebeuren
 - 📌 Bij calamiteiten dient de luidmeester ervoor te zorgen dat de luidning zo snel mogelijk beëindigd wordt. Klokken moeten dan op een veilige manier tot stilstand worden gebracht.
 - 📌 Het is van belang om te weten hoeveel mensen op de luidvloer zijn. Meld je daarom altijd aan bij de leiding.
-)* Het bestuur kan hierop uitzonderingen maken, bijvoorbeeld als een ander klokkenluidnersgilde op bezoek is.

3 DE KLOKKEN

De anatomie van een klok

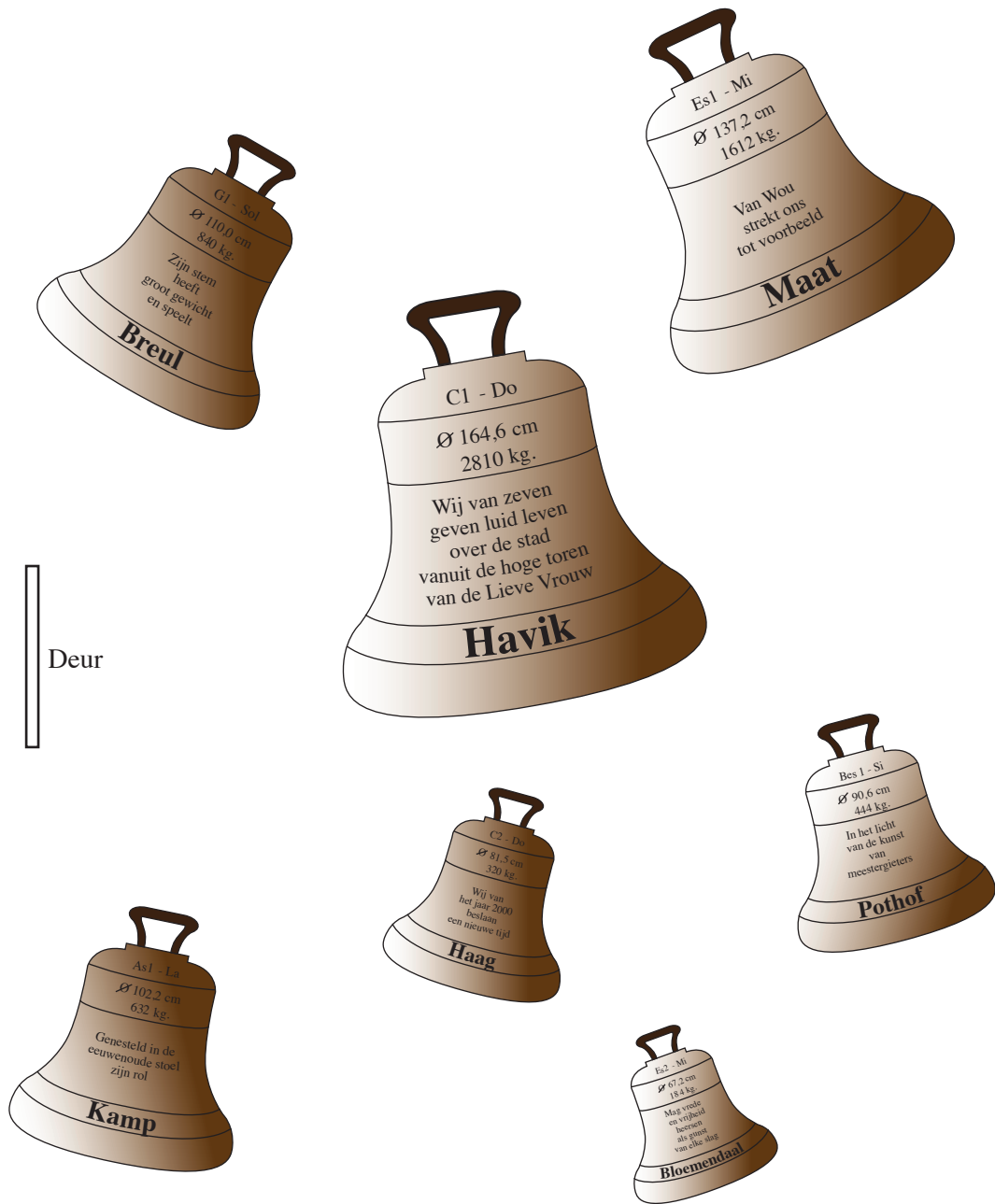
Het ontstaan van het zevengelui

De traditionele westerse klok heeft zich vanuit de Middeleeuwen ontwikkeld. Proefondervindelijk ontdekte men dat het zo vertrouwde klokmodel leidde tot een klok met een sonore klank en een herkenbare toonhoogte. Klokkengieters hielden hun verworven kennis graag geheim; er is altijd iets mystieks rondom de klokkenklank blijven hangen. Klokken worden behalve met hun naam ook vaak benoemd met hun slagtoon.

De slagtoon is de meest herkenbare toonhoogte van de klok. Zo laat de grootste klok, de Havik, de slagtoon c1 horen. Over het ontstaan van de slagtoon wordt na eeuwen nog gespeculeerd en veel geschreven in de vakliteratuur, feit is dat ze bestaat en elke luisteraar en klokkenluider zal deze slagtoon kunnen horen en nazingen.

Ieder gelui begint met een moederklok. De andere klokken worden daarvan afgeleid. De Van Wouklok die in de Sint Joriskerk hangt is de moederklok waarvan ons zevengelui is afgeleid. Daarvoor is de wet van de dynamische gelijkvormigheid gebruikt. Van klokken met volledig gelijke profielen wordt de toonhoogte bepaald door de formule: toonhoogte is omgekeerd evenredig met diameter klok. Als een klok met een diameter van 78 centimeter 523 Hz heeft, dan heeft een klok met hetzelfde profiel met een diameter van 39 centimeter 1046 Hz. De klokken in het zevengelui hebben op die manier de volgende toonhoogtes gekregen.

Het Zevengelui

De namen en de slagtonen

A musical staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The notes from left to right are: C1 (Havik), Es1 (Maat), G1 (Breul), As1 (Kamp), BES1 (Pothof), C2 (Haag), and Es2 (Bloemendaal).

Slagtoon	Naam
C1	Havik
Es1	Maat
G1	Breul
As1	Kamp
BES1	Pothof
C2	Haag
ES2	Bloemendaal

De boventonen

Wie heel goed luistert wanneer een klok alleen luidt, zal naast de slagtoon nog een aantal andere klanken kunnen onderscheiden. We zeggen vaak boventonen of in vaktermen partialen. Een van die boventonen, de priem, draagt in hoge mate bij aan de muzikale kleuring van iedere klok en de samenklank van de klokken onderling. Hieraan dankt ons zevengelui zijn karakteristieke middeleeuwse timbre, dat ontleend is aan laat 15de eeuwse (Van Wou)klokken.

Samenvattend zijn de belangrijkste boventonen van de Havik:

grondtoon	c0
priem	bes0
slagtoon	c1
kleine terts	es1
kwint	g1
octaaf	c2
reine kwint	g2
dubbel-octaaf	c3

De taal van de luidmeester

De luidmeester vertelt tijdens de uitleg van zijn luidschema vaak iets over de toonsafstand tussen de verschillende klokken die geluid worden en over de akkoorden.

Akkoord

Een drieklank in een bepaalde samenstelling

Grote drieklank

Drie tonen, waarbij de eerste twee tonen een grote terts vormen en de middelste en hoogste toon een kleine terts. Bijvoorbeeld Maat - Breul - Pothof

E1 **G1** **BES1**
Maat Breul Pothof

In de grondligging

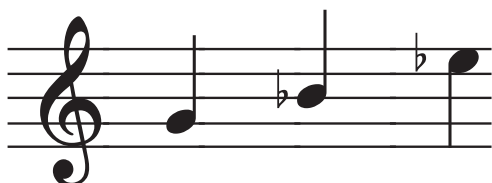
Normaal

E1 **G1**
Maat Breul

In de eerste omkering

De eerste twee tonen vormen een kleine terts en de middelste en hoogste een reine kwart (dat is meer dan een grote terts). Bijvoorbeeld Breul - Pothof - Bloemendaal

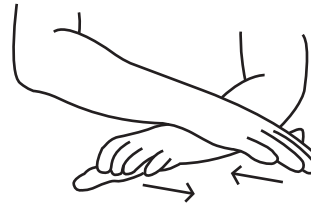
G1 **BES1** **ES2**
Breul Pothof Bloemendaal

4
DE GEBAREN VAN DE LUIDMEESTER

Opluiden

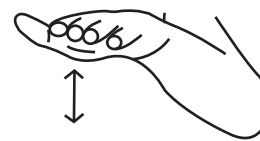
Stoppen

Harder

Zachter

Wisselen

Remmen

Consolideren

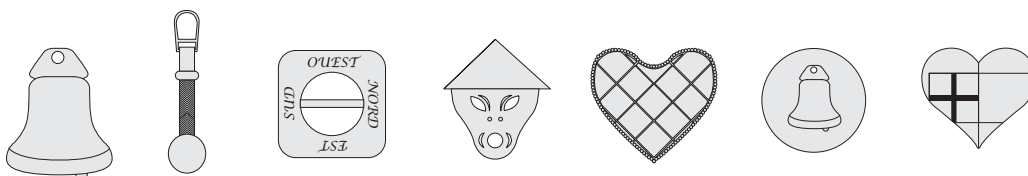
naar: Wilbert van der Hulst - UKG

5 VAN LEERLING TOT MEESTER

Elke nieuwe luider begint als leerling. Leerlingen zijn herkenbaar aan het koord dat zij dragen over hun rechterschouder. Tijdens de jaarlijkse Toogdag kan elke leerling of gezelschap examen doen. Na het met goed gevolg afleggen van het eerste examen wordt de leerling gezelschap en mag hij voortaan de sjerp dragen.

De weg naar het meesterschap bestaat uit zeven examens en een meesterproef. In elk examen staat één klok centraal, oplopend in grootte van Bloemendal tot Havik. Een onderdeel van je examen is het luiden van de klok waarin je examen doet. Tijdens de instructiemomenten voor de luidingen, een paar keer per jaar, en tijdens de luidingen kun je hierin bekwamen. Je mag daarbij de camponeur en zijn assistent en ervaren luiders raadplegen.

Na het Havikexamen mag je het bestuur laten weten dat je de meesterproef wilt afleggen. Meer informatie over de examens en de meesterproef heeft de examencommissie.

6 LUIDLIED

Op de muziek van Klokke Roeland

Couplet

Centrum der stad, een rijke schat
Daar staat de Lieve-Vrouwetoren
Trots staat zij daar en altijd klaar
‘t Zevengelui te laten horen
Maar soms zij rilt en eensklaps gilt
Haar bronzen stemme door de stede

Luister en zie, de Hemony
Daarnaast een carillon geboren
Trots op de stad, zorgde men dat
Ik steeds meer houd van deze toren
Gij die hier woont, wordt zo beloond
dus draagt uw trots uit over grenzen

Nicasius, hij redde dus
Hij grote held ooit onze toren
Beste Lennaert, recht uit ons hart
Mocht je nog eens die klanken horen
Moge als gunst van elke slag
Vrede en vrijheid blijven heersen

Refrein

Oorlog was daar, nooit meer vergeten
Zij luidde klok, liet ons zo weten
Amersfoort, ik waak over jou
Zorg voor de luiders aan het touw

Dan zullen wij, ja wij van zeven
Over de stad luid leven geven
Want deze toren blijf ik trouw
De toren van de Lieve-Vrouw

Gij Lieve Vrouw, oh schone toren
Laat eeuwenlang uw klokken horen
En komt er weer een sted'ling bij
Luid dan uw klokken, het maakt ons blij

Geschreven door Arie Heijmen, 22 juni 2002.

COLOFON

De handleiding voor luiders van het Amersfoorts Klokkenluiders Gilde is gebaseerd op die van het Utrechts Klokkenluiders Gilde. André Kukolja en Harry van der Bend bewerkten de Utrechtse handleiding voor het Amersfoortse zevengelui en Sjoerd van Geuns, een van de ontwerpers van het Amersfoortse zevengelui, gaf deskundige en waardevolle aanvullingen. De teksten zijn bewerkt door Annelies Berk. Maarten van der Vlugt tekende voor de illustraties, vormgeving en opmaak.

Tweede geïllustreerde uitgave; mei 2015.

© *Stichting Het Amersfoorts Klokkenluiders Gilde.*